

személyes viszony: a kövek elhordása és újjáépítése, nem hatalmas múzeumok (mauzóleumok?) felépítése fosszilis műalkotás-brontosauruszok köré, mesterséges fény- és hőmérsékletviszonyokkal. A dekonstruálás mélyéről engedjük felbukkanni a konstruálást, hadd legyen a humán műveltség számunkra való és elsajátítható. A mienk.

A legkülönbözőbb megközelítésmódokkal és interpretációkkal szemben kifejtett szkepszist osztom, már ami a hermeneutikát, a befogadásesztétikát stb. illeti. Azt tenném hozzá, számomra minden interpretáció elutasítása a leginkább szimpatikus. Az irodalmárra ekkor a megőrző, a konzerváló szerepe hárul: dolga az, hogy a múltból ránkmaradt szövegeket megőrizze és továbbadja: korrektül, s mivel a papír romlandó anyag, lehetőleg mágneslemezen.

BERNÁTH ÁRPÁD

Örömmel olvastam Fejér Ádám tanulmányát a humán műveltségről. Örömöm elsősorban annak szólt, hogy van közöttünk olyan kolléga, akinek van *ideje* arra, hogy intézményeink egész embert követelően radikális átalakulásainak idején személyiségünket meghatározó szemléletünk problematikájával foglalkozzék. Másodsorban annak örülök, ahogy ezt a problematikát megközelíti. Vagyis hogy nem elégszik meg azzal, amivel az intézményeink átalakításán fáradozók nagyrészt megelégszenek. Azok ugyanis többnyire elégségesnek tartják kiválasztani a demokráciák érlelte intézmények olyan elemeit, amelyek hazai körülmények között alkalmazhatók. Fejér Ádám azonban — szellemi orientációt keresve — nem találja megoldásnak a demokratikus társadalmakban éppen uralkodó irányzatok egyikének kiemelését. Megkérdőjelezi az uralkodó szellemi áramlatokat, s szembehelyez velük egy lehetséges magatartást. Ez már csak azért is megérdemli figyelmünket, mert intézményeink és szellemiségünk kölcsönösen meghatározzák

egymást. A kérdés tehát elkerülhetetlen. És súlyos, amennyiben tevékenységünk minden nézetét érinti. És nehéz, amennyiben a legtágabb értelemben vett filozófiatörténet ismeretét követeli. Amennyiben azonban megkerülhetetlen, minden korlátozottságunk tudatában is állandóan késznek kell lennünk a válaszra.

Az én személyes válaszom nagyban összezseng Fejér Ádám tanulmányának válaszával. De alaposabb tanulmányozásra, több beszélgetésre volna még szükség, hogy pontosabban kirajzolódjék előttem az a gondolatvilág, amelybe kész vagyok követni. Első megközelítésben a személyes kiválóság szerepét látnám tisztázandónak. Mert bármennyire is egyet lehet érteni azzal, hogy a humán műveltség a normák személyes vállalását jelenti, s hogy a normák vállalása meghatározza a személyes kiválóságot, a kiváló személyek normáinak társadalmi megismerése és elismerése csaknem annyi problémával terhes, mint a közepszerűség uralma vagy mint a műveltség cinikus szemlélete.

Elismerve, hogy a kultúra kiteljesedésének értelme a személyiség kiteljesedése, vagyis a külső meghatározottság csökkenése a belső, személyes meghatározottság javára, aligha lehet más álláspontra jutni, mint arra, hogy kultúránk célja a személyes kiválóság lehetővé tétele. Minden olyan elképzelés, amely tagadja ezt, végső soron a kultúrát, a személyiséget, a szabadságot tagadja. A tagadás egyik formája már az is, ha az individuumok esélyét mindenáron egyenlővé kívánjuk tenni a kibontakozásra; egy másik formája lehet, ha az individuumokat egyszerre kívánjuk eljuttatni a kiteljesedés meghatározott állapotába, míg a harmadikat könnyű felismerni: ha kétségbe vonjuk a személyiséggé válás lehetőségét vagy értelmét. A kultúra tagadásában benne foglaltatik a tudomány tagadása is, mert minden tudomány a szabadság és a személyiség terméke: értékorientált és teremtett. A világ, amit világként tapasztalni vélünk, magunk teremtette fogalmi rendszerek interpretánsa: matematikai formulák, szimbolikus jelek, tudatunkba emelt válogatott "érzetek" leképzése — nincs más

műveltség, csak humán műveltség.

Mi hát a problémánk a személyes kiválóság igényével? Az, hogy nemcsak a személyiséggé válás mértékében nem lehet egyenlőség, hanem a személyes kiválóság igényének elismerésében sem. Fejér Ádám természetesen tudja ez utóbbit is, hiszen egyrészt ezt regisztrálja a pragmatizmus és a posztmodern kritikájában, másrészt bölcsen megelégszik azzal, hogy az alternatívák feltárásában lássa a megoldást. Amit továbbgondolásra ajánlok, az arra a feltevésre épül, hogy sem a kiváló és a kiválóságra törekvő, sem a kiválóságra törekvő és a középszerű, sem a kiválóságra törekvő és a cinikus együttélése nem lehet konfliktusmentes. Elég legyen ennek megvilágítására a Fejér Ádám által oly mélyen tanulmányozott Goethe-tragédiából a Szellem és Faust, Faust és Wagner, Faust és Mefisztó viszonyára utalnunk. És ugyanennek a darabnak a soraival utalhatunk arra is, hogy a konfliktuskezelésnek, a személyiséggé válás különböző fokán álló individuumok közötti kommunikációnak mint kiegyenlítő vagy arányosító folyamatnak áthághatatatlannak tetsző akadályja van. "Du gleichst dem Geist, den du begreifst", mondja a Szellem az őt megidéző Faustnak: "azzal vagy az [mármint egy], kit megragadsz". Vagyis a megértés igényének mértéke és normája határozza meg a megértés lehetőségét és mélységét. Jellemző, hogy Wagner e sorsrázó szavakat csak szavalásnak fogja fel: "E művészetből húznék némi hasznót, manapság hat csak igazán! Hallottam mondogatni itt-ott, Hogy komédiás még papot is taníthat. "Mephisztó pedig így mutatkozik be: "A tagadás a lényegem", s oly mértékben nem érti, nem értheti az igenlés alapjait fürkésző Faustot, hogy fogadni kényszerülnek. De a kommunikációs zavar még a fogadást eldönteni látszó kijelentésnél is megmarad. Egy másik összefüggésben pedig azt kell mondanunk, hogy a személyes kiválóság igénye nemcsak a személyes kiválóságot teremtheti meg, hanem a személyes kiválóság látszatát keltőket is: a kommunikáció nehézségei nemcsak az értékek közvetítését nehezítik meg, hanem lehetővé teszik az értéknélkülinek értékként, az értéknek értéktelenségként való terjesztését

is: ilyen módon hamis próféta Mephisztó is, aki a Diákot és Wagnert félre is vezeti.

A műveltség, a személyes kiválóság növekedésével elkerülhetetlenül növekednek a veszélyforrások is. A kihívást azonban el kell fogadnunk. S hogy a veszélyesnek és harmóniát teremtőnek ne legyenek egyforma esélyei, ahhoz Fejér Ádám tézisei mellett ajánlom meggondolásra egy német filozófus, Jürgen Mittelstrass téziseit is, aki néhány évvel ezelőtt épp ilyen keretben kísérelte meg — s ezzel visszatérünk az intézmények síkjára — a ma egyetemének szerepét meghatározni.

NÉMETH JENŐ

Nem vagyok benne bizonyos, hogy igazán értem Fejér Ádám gondolatait — remélem, hogy nem —, de ha nagyjából igen, akkor végzetesnek érzem a materiális civilizáció és az eléggé definiálatlan "kultúra" közötti (s az ezzel párhuzamos pragmatizmus és értékszemlélet közötti) ellentétet, pontosabban annak kiélezését. Meggyőződésem ugyanis, hogy a civilizáció tagadása minden érték tagadása, a mindenkori történelmi pillanatnak megfelelő magas szintű anyagi civilizáció (és az ennek létrehozásában oly jelentős pragmatizmus) nélkül semmiféle kultúra nincs; humán kultúra sem. A reneszánsz kori és a klasszicista kultúra imádójaként rendkívül zavar az ancienek és modernek akkoriban kétszer is lefuttatott vitájának az újraélesztése; a jelennek és a múltnak az utóbbit apologizáló szembeállítása. — Még akkor is, ha tudom, hogy az ancienek az időtlennek vélt értéket képviselték az efemerrel szemben. Európának ezen a részén mindig is kísértett a magas szintű anyagi civilizáció elérhetetlensége miatti frustráció és történelmi rémület hamis és végső fokon mindig konzervatív kompenzációja: a misztifikált "belső" érték valódi értéként való tételezése. Nem, a civilizáció és az ezzel minden-